

Τρία αδέρφια γεφύρι χτίζουνε¹

Η πομακική εκδοχή της παραλογής «Το γεφύρι της Άρτας».

Συγκριτική ερμηνεία με τη ελληνική παραλλαγή

**Three brothers are building a bridge: the Pomak version of
“Arta’s Bridge” song a comparative reading with the Greek
version**

Βασίλειος Συμεωνίδης

Εκπαιδευτικός, Μ.Α. ΤΓΦΠΠΧ-ΔΠΘ

simeonidisbasilis@yahoo.gr

Abstract

The legend of “Arta’s bridge” song is closely related to the everlasting dramatic issue of human sacrifice that must be offered so that an important work will take root. It symbolizes the notion and the content of all great social works that demand the last sacrifice. It is a cultural aspect of the common destiny of all Balkan and East Mediterranean people, as it is come across and sung in almost all Balkan countries, in Asia Minor, in Cyprus, constituting so a characteristic sample of the common experience and the folklore of the tradition near borders.

The pomak version under the title “Three brothers are building a bridge” hasn’t been studied in comparison to the rest ones (greek, serbian, albanian e.t.c.). The assignment concerns the parallel reading of the two versions through which we spot the similarities and the differences as far as the content is concerned and the morphological elements of the two versions of the song as well. The sacrifice that must be offered so that a great work will take root, the belief that all evils happen at night, the lies and the deceit at the service of a high purpose for the society, the woman who must be sacrificed must be young and in close relationship (relative) with the head workman, the ring, the age old symbol of marriage constitute common social attitudes and beliefs which are distinguished in both songs. While the number of workmen,

¹ Μητσάκης, Κ. «Πομάκιες διασκευές του τραγουδιού για το “Γεφύρι της Άρτας”». Γ’ Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου- Πρακτικά, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1979, 471- 474.

the legendary bird-transcendental element- the curse and its withdrawal and the heredity of suffering constitute important differences. The similarities show that the versions have come out of the same initial version which was transmitted not only to the Greek but also to the Balkan peninsula and Asia Minor. The differences, a basic characteristic of versions, are lots of times autonomous and self-reliant as if they concern different songs.

Key words: Pomak version, song, Greek version, “Arta’s Bridge”

Στοιχεία πλοκής

Η Θυσία - Ο θάνατος: Γύρω από αυτήν κινούνται τα νήματα και στα δύο τραγούδια. Η κοινή πεποίθηση των λαών ότι το δάμασμα των στοιχείων της φύσης απαιτούν το στοίχειωμα ανθρώπου. Το τέλος αλλά και το κλείσιμο ενός κύκλου. Η υψηλότερη δραματική ένταση στη ζωή μας. Πολλές φορές ο τρόπος του θανάτου οδηγεί στην κάθαρση, στη λύτρωση, στη λύση ενός μεγάλου προβλήματος. Και όταν στο πρόβλημα εμπλέκονται υπερφυσικά στοιχεία, όπως αυτά που περιγράφονται στην ελληνική παραλλαγή (κατάρα, ανάκλησή της), τότε ο θάνατος είναι το αποκορύφωμα της ψυχικής έντασης, το απόλυτο συναίσθημα. Αν και ο λαϊκός στοχαστής και στα δύο τραγούδια αποφεύγει να παρουσιάσει τη σκηνή, το φρικτό και το αποτρόπαιο.

Η νέα γυναίκα: Ως σύζυγος είναι το υποκείμενο της υπέρτατης θυσίας για το κοινό καλό.

Η αιτία του δράματος: Το επαναληπτικό αναίτιο γκρέμισμα του γεφυριού τη νύχτα.

Το δαχτυλίδι: Σύμβολο δέσμευσης, αμοιβαίας πίστης και αγάπης, αλλά και εξάρτησης εξουσίας και τιμής. Αποτελεί την πρόφαση, το ψέμα και το δόλο στην υπηρεσία ενός μεγάλου σκοπού και είναι κοινό στοιχείο και των δύο τραγουδιών.

Η συζυγική αγάπη. Είναι αυτή που με προθυμία σπρώχνει το κορίτσι να μπει στο ποτάμι για να βρει το δαχτυλίδι. Έχει κοινά αποτελέσματα και στα δύο τραγούδια. Στην ελληνική παραλλαγή οδηγεί στην ανάκληση της δίκαιας κατάρας και τη μετατροπή της σε ευχή.

Η κατάρα: Η κατάρα που δένει, ο κατάδεσμος. Ο τύπος στην κατάρα ήταν πολλές φορές «καταδώ», δηλαδή δένω στέρεα². Άλλοτε, όμως ήταν και «παραδίδομι», δηλαδή

² Rousse, W.H. (1904). *Greek Votive Offerings*, p. 339, Cambridge. Conservation website: <http://www.archive.gr/news.php?readmore=9>

παραδίνω. Το καταραμένο ή καταδεμένο πρόσωπο ήταν κατά μία έννοια δώρο η θυσία προς τους θεούς της κατάρας. Αναφέρεται στην ελληνική παραλλαγή.

Το μητρικό ένστικτο. Στην πομάκινη παραλλαγή η κόρη κλαίει και νοιάζεται για την τύχη του μικρού παιδιού της που θα ορφανέψει.

Η μάνα-γιαγιά. Στην πομάκινη παραλλαγή εκφράζεται η επικρατούσα στις παραδοσιακές οικογένειες συνήθεια να φροντίζουν οι γιαγιάδες τα εγγόνια τους.

Μορφολογικά στοιχεία

Πριν ξεκινήσουμε τον εντοπισμό και τον σχολιασμό των μορφολογικών στοιχείων, θα ήθελα να παραθέσω πιο συγκεκριμένα, έναν τύπο δομής, παρόμοιο με αυτόν της παραλογής του γεφυριού της Άρτας, αναφορικά με τη σύνθεση του ποιητικού υλικού που προτίθεμαι να αναλύσω.

Κατά την προσωπική μας άποψη, μπορούμε να διακρίνουμε στο πομάκινο έξι αφηγηματικές ενότητες οι οποίες, μέσω της απαρίθμησης των στίχων τους οποίους περιλαμβάνει η καθεμία, επιγραμματικά οριοθετούνται ως εξής:

Εισαγωγική ή πρώτη ενότητα (στ. 1-4): Η αιτία του δράματος. Ο αφηγητής περιγράφει τρία αδέρφια τα οποία χτίζουσε ένα γεφύρι. Το γεφύρι τη μέρα χτίζεται, όμως το βράδυ γκρεμίζεται.

Δεύτερη ενότητα (στ. 5-10): Η απόφαση των αδερφών για το στοίχειωμα. Ο μύθος αρχίζει να ξετυλίγεται.

Τρίτη ενότητα (στ. 11-15): Η εμφάνιση της κόρης νωρίς το πρωί, καθώς φέρνει στα αδέρφια της πρωινό.

Τέταρτη ενότητα (στ. 16-29): Το τραγικό δίλημμα του μικρού αδερφού, Το ψέμα των αδερφών και η προθυμία- αγάπη της νεαρής γυναίκας να ψάξει για το δαχτυλίδι, αποτελούν τα αναγκαία στοιχεία εξέλιξης της πλοκής.

Πέμπτη ενότητα (στ. 30-35): Το χτίσιμο – στοίχειωμα της κόρης και η εμφάνιση του μητρικού ενστίκτου κορυφώνουν την πλοκή.

Έκτη ενότητα (στ. 36-τέλος): Η παρηγοριά στην κόρη και η λύση του δράματος.

Κοινά αφηγηματικά στοιχεία - Ομοιότητες - Διαφορές

Ομοιότητες ως προς το περιεχόμενο

Πολλές είναι οι ομοιότητες μπορούν να εντοπιστούν από τη συγκριτική ανάλυση ανάμεσα στις δύο παραλλαγές του τραγουδιού. Ειδικότερα:

1. Ο μύθος και στις δύο παραλλαγές, έχει δύο βαθύτερες ηθικές, κοινωνικές και ψυχολογικές προεκτάσεις, οι οποίες ισχύουν και σήμερα. Συμβολίζουν την έννοια και το περιεχόμενο των μεγάλων έργων που απαιτούν υπέρτατες θυσίες. Ζητούν από τους πρωταγωνιστές, να επιτελέσουν το χρέος τους, για χάρη του κοινωνικού συνόλου. Και στις δύο το γεφύρι θα στεριώσει με τη θυσία ενός αγαπημένου προσώπου (της γυναίκας του πρωτομάστορα στην ελληνική παραλλαγή, της αγαπημένης του μικρότερου αδερφού στην πομάκιη).
2. Οι προσπάθειες των μαστόρων είναι ένας αδιάκοπος κύκλος ματαιοπονίας και στα δύο τραγούδια, το πρωί (ολημερίς) το χτίζουνε το βράδυ γκρεμίζεται.
3. Η αφορμή της άφιξης είναι και στις δύο παραλλαγές το φαγητό.
4. Με προθυμία και στις δύο παραλλαγές το υποκείμενο της θυσίας δέχεται να εκτελέσει την επιθυμία του αγαπημένου της.
5. Εξαιρετικά πετυχημένο είναι το εύρημα του λαϊκού δημιουργού για το χαμένο δαχτυλίδι και στις δύο παραλλαγές. Αν αφαιρέσουμε τα στέφανα του γάμου κανένα άλλο σύμβολο δε φανερώνει το δεσμό.
6. Η νέα και όμορφη γυναίκα είναι και στα δύο τραγούδια το υποκείμενο της θυσίας, και ταυτόχρονο η αγαπημένη (του πρωτομάστορα στην ελληνική, του μικρού αδερφού στην πομάκιη)
7. Και στις δύο παραλλαγές ο λαϊκός ποιητής αποφεύγει να παρουσιάσει τη σκηνή του θανάτου της γυναίκας. Αφήνει στο ακροατή να συνθέσει εκείνος τις αποτρόπαιες σκηνές, να ακούσει αν θέλει τις ύστατες κραυγές της γυναίκας που θυσιάζεται.

Διαφορές ως προς το περιεχόμενο

Πολλές και σημαντικές είναι και οι διαφορές που προκύπτουν από τη συγκριτική ανάλυση των δύο παραλλαγών.

1. Ο αριθμός των μαστόρων και η σχέση τους. Σαράντα πέντε χωρίς συγγενική σχέση (με επικεφαλής πρωτομάστορα) στην Ελληνική παραλλαγή, τρεις και αδέρφια (χωρίς πρωτομάστορα) στην πομάκιη. Η σχέση στη μία είναι συγγενική στη άλλη επαγγελματική.
2. Με έναν «από μηχανής θεό», το προφητικό πουλί, αποκαλύπτεται στην ελληνική παραλλαγή η αλήθεια και η προσταγή να «χτίσουν» τη γυναίκα του πρωτομάστορα. Στο πομάκιη τραγούδι είναι το αποτέλεσμα συλλογικής απόφασης που παίρνεται μέσα από

συζήτηση. Βλέπουμε δηλαδή ότι στο δεύτερο τραγούδι λείπει σ' αυτό το σημείο το μυθικό, το υπερβατικό στοιχείο.

3. Το γεύμα πάει το μεσημέρι (γινόμα) στην μία, το πρωί στην άλλη.

4. Η σχέση άντρα – γυναίκας στην πομάκινη εκδοχή είναι πιο εκδηλωτική (πρώτη μου αγάπη), κάτι που πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι το ζευγάρι είναι νιόπαντρο (νέα νύφη).

5. Την αιτία της βαρυθυμίας (στο ελληνικό του πρωτομάστορα, στο πομάκινο του μικρού αδερφού), την ανακοινώνουν στο ένα οι άλλοι (μάστοροι) στο άλλο ο ίδιος, ο αγαπημένος (μικρός αδερφός).

6. Η κατάρα και η ανάκλησή της, είναι βασικό σημείο της ελληνικής παραλλαγής, ενώ απουσιάζει εντελώς από την πομάκινη παραλλαγή. Την έχει αντικαταστήσει η παράκληση της νεαρής νύμφης, για την τύχη του μικρού παιδιού της.

7. Τα υλικά του εντοιχισμού είναι πέτρα ασβέστη και μυστρί στην μία, ξύλα και πέτρα στην άλλη.

8. Ο σύζυγος (πρωτομάστορας) ρίχνει ο ίδιος την πέτρα, ενώ στην πομάκινη παραλλαγή διατάζει τα αδέρφια του να «χτίσουν» την αγαπημένη του.

9. Οι άλλες αδερφές, με την ίδια τραγική μοίρα (η κληρονομικότητα των δεινών), απουσιάζουν από το πομάκινο τραγούδι.

10. Η κόρη στην πομάκινη παραλλαγή έχει συγκεκριμένο όνομα, είναι η Γιουρκέ, ενώ στην ελληνική παραλλαγή, δεν δίνεται το όνομά της. Είναι η γυναίκα του πρωτομάστορα.

11. Τέλος στην πομάκινη παραλλαγή η νεαρή γυναίκα δε θρηνεί για τα νιάτα της αλλά νοιάζεται για το μικρό παιδί της. Το μητρικό φίλτρο κυριαρχεί, τη τελευταία στιγμή της άδικης θυσίας της, την πικραμένη καρδιά της. Στην ελληνική εκδοχή κυριαρχεί η αδερφική αγάπη.

Ομοιότητες και διαφορές ως προς τη μορφή

Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε με βάση την προηγούμενη ανάλυση να αναδείξουμε ορισμένες ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στα δύο τραγούδια.

Οι διαφορές ή οι ομοιότητες μεταξύ των τραγουδιών, που θα εντοπιστούν μέσα από αυτή την προσπάθεια είναι ορθότερο να εκληφθούν περισσότερο ως **ενδείξεις** και όχι ως αποδείξεις απόλυτου χαρακτήρα όσον αφορά την όποια ποιοτική αξιολόγησή τους.

Θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε κάποια χαρακτηριστικά των δυο παραλλαγών στο επίπεδο της γλώσσας τους, αντλώντας στοιχεία από το πρωτότυπο κείμενο του πρώτου και την μετάφραση του δεύτερου, αποδεχόμενοι ότι η αναζήτηση της ποιότητας του λόγου, με την έννοια του καλλιτεχνικού λόγου, δε νομιμοποιείται εξ ολοκλήρου. Οι παρατηρήσεις είναι προφανές ότι θα έχουν να κάνουν με σχόλια του τρόπου γραφής τους, που παραπέμπουν σε ποσοτικά κυρίως δεδομένα και όχι σε ποιοτικά.

Ο αριθμός των ρηματικών τύπων που χρησιμοποιούνται, σε συνάρτηση με το σύνολο των γραμματικών τύπων, θα μπορούσε να μαρτυρήσει την πυκνότητα ή όχι του λόγου. Το ίδιο σε γενικές γραμμές συμβαίνει και με το ουσιαστικό³.

Θα μπορούσε, λοιπόν, να παρατηρήσει κανείς γύρω από την παρουσία του ρήματος, του ουσιαστικού και του επιθέτου ότι α) στο τραγούδι «Το γεφύρι της Άρτας» σε σύνολο 378 γλωσσικών τύπων οι 79 είναι ρηματικοί τύποι, δηλαδή πάνω από το ένα τέταρτό του. Τα ουσιαστικά είναι 79, πάνω από το ένα πέμπτο και τα επίθετα μόλις 15, το ένα εικοστό πέμπτο του συνόλου, β) στο τραγούδι «Τα τρία αδέρφια γεφύρι χτίζουνε» επί συνόλου 216 γλωσσικών τύπων οι 55 είναι ρηματικοί τύποι, δηλαδή περίπου το ένα τέταρτο. Τα ουσιαστικά είναι 39, λιγότερα από τα ρήματα και λιγότερο από το ένα έκτο των γλωσσικών τύπων. Τα επίθετα είναι μόλις 21, δηλαδή λιγότερα από το ένα δέκατο του συνόλου των τύπων του κειμένου. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως το ελληνικό κείμενο το χαρακτηρίζει μεγαλύτερη πυκνότητα από το αντίστοιχο πομάκινο, ωστόσο ο μεγάλος αριθμός των ουσιαστικών και των ρημάτων και ο ιδιαίτερα περιορισμένος αριθμός των επιθέτων δημιουργεί έναν λόγο εξαιρετικά λιτό ίσως και ελλειπτικό. Στο ελληνικό τραγούδι, όπου οι αντίστοιχοι αριθμοί είναι κατά τι μεγαλύτεροι από του πομάκικου τραγουδιού, αυτό γίνεται αντιληπτό σε μικρότερο βαθμό. Πάντως η έννοια του περιττού δεν συμβιβάζεται με τη γλώσσα του δημοτικού τραγουδιού⁴. Εδώ να τονίσουμε όμως τη συμβολή της χρήσης των επαναλήψεων των οποίων η λειτουργία και στα δύο κείμενα είναι εξίσου σημαντική και εκτεταμένη. Η πυκνότητα των νοημάτων επιταχύνει την αφήγηση, περιορίζει όμως το λυρικό τους στοιχείο και αυτό φαίνεται να αποδεικνύεται και στα δυο μας τραγούδια, ιδιαίτερα στο ελληνικό, επιβεβαιώνοντας εν τέλει από μια άλλη άποψη και τον επικό τους χαρακτήρα.

³ Εκδόσεις Σαβάλας σχολικά βοηθήματα, Ανακτήθηκε από <http://savalas.gr/pr2/21512.pdf>

⁴ Σηφάκης, Μ. Γ. (1998). *Για μια ποιητική του δημοτικού τραγουδιού*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2η έκδοση, Ιδρυτική δωρεά Παγκρητικής Ενώσεως Αμερικής.

Μένοντας στη διάταξη και στην εκφορά του λόγου, θα εστιάσουμε στην εμφάνιση του διαλόγου αλλά και των μονολόγων και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί αρθρώνονται μέσα στα τραγούδια.

Παρατηρώντας το σώμα του κειμένου της ελληνικής παραλογής διαπιστώνουμε ότι από τους 46 στίχους οι 29 έχουν είτε μορφή μονολόγου είτε πρόκειται για διαλόγους και μονολόγους η πλειοψηφία των οποίων εισάγεται από τον αφηγητή (εκτός μίας) και διεκπεραιώνονται σε θεματικές ενότητες.

Προσεγγίζοντας κατά τον ίδιο τρόπο το κείμενο του πομάκιου τραγουδιού διαπιστώνουμε πως από τους 38 στίχους οι 24 είναι σε ευθύ λόγο, διάλογοι ή μονόλογοι και οι 14 είναι αφήγηση.

Ο αφηγητής του Ελληνικού τραγουδιού μετά από τους στίχους 4,9,14,18,30,34 και 43 εισάγει τους μονολόγους και μετά από το στίχο 24, εισάγει διαλόγους.

Ο αφηγητής του πομάκιου τραγουδιού μετά από το στίχο 6, εισάγει τους μονολόγους και μετά από τους στίχους 18 εισάγει τους διαλόγους που ακολουθούν.

Στο στίχο 43, της ελληνικής παραλλαγής, μεσολαβεί ο αφηγητής, προκειμένου να περάσουμε από τα λεγόμενα του ενός ομιλητή σε αυτά του συνομιλητή του, προωθείται δηλαδή και εξελίσσεται με αυτόν τον τρόπο ο διάλογος.

Στο ελληνικό τραγούδι, στην περίπτωση που υπάρχει διάλογος, μεσολαβεί ο αφηγητής προκειμένου να περάσουμε από τα λεγόμενα του ενός ομιλητή σε αυτά του συνομιλητή του⁵. Καθαρός-συνεχής διάλογος εντοπίζεται δύο φορές, συγκεκριμένα στους στίχους 24-29 και 35-42. Επίσης ο αφηγητής εισάγει και τους περισσότερους μονολόγους.

Η αφήγηση στο ελληνικό τραγούδι είναι ευθύγραμμη, δίχως αναδρομές και πρόδρομες αφηγήσεις. Ο λόγος είναι πιο ζωντανός, πιο παραστατικός, πιο γλαφυρός.

Ο αφηγητής και στα δύο τραγούδια είναι αμέτοχος στην ιστορία. Φαίνεται να γνωρίζει (ή να λέει) περισσότερα από όσα οποιοδήποτε πρόσωπο. Έχουμε *μη εστιασμένη αφήγηση ή αφήγηση με μηδενική εστίαση* (παντογνώστης ο αφηγητής).⁶

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στο τραγούδι «Της Άρτας το γεφύρι» τα θεατρικά χαρακτηριστικά είναι πιο έντονα από ότι στο τραγούδι «Τρία αδέρφια γεφύρι χτίζανε». **Ακόμη, και στα δύο τραγούδια ο τόνος της αφήγησης θυμίζει διήγηση, καθώς οι θεματικές ενότητες όπου χρησιμοποιείται ο ευθύς λόγος και ο απευθείας ή μη διάλογος είναι και για τα δύο τραγούδια περίπου οι ίδιες: Το χτίσιμο του γεφυριού και**

⁵ Βελουδής, Γ. (1994). *Γραμματολογία θεωρία λογοτεχνίας*, Αθήνα: Δωδώνη, 147.

⁶ Φρυδάκη, Ε. (2003). *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*. Αθήνα: Κρητική, 151.

το γκρέμισμά του, το μοιρολόι και η συζήτηση, η εμφάνιση της γυναίκας - η αγωνία του αγαπημένου της και η προσπάθεια αναβολής της θυσίας.

Ιδιαίτερα πρέπει να σχολιασθούν εδώ οι μονόλογοι στο ελληνικό τραγούδι των μαστόρων, της λυγερής, του πρωτομάστορα και του πουλιού που αφορούν την εμφάνιση του μαγικού (παραμυθιού), έξω-ανθρώπινου στοιχείου. Ο αφηγητής και σ' αυτό το τμήμα του τραγουδιού καθορίζει με την παρέμβασή του το είδος της εκφοράς του λόγου (στ, 5,9, 15, 16,17 και 43).

Εκτός από τα παραπάνω στοιχεία, ειδικότερα στο χώρο της αφήγησης χρησιμοποιούνται και κοινά ποιητικά τεχνάσματα στα δύο τραγούδια. Θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε κάποιες αντιστοιχίες που υποδηλώνουν κοινή αφετηρία σχετικά με τη χρήση τους από μέρος του ποιητή και στα δυο τραγούδια.

Καταρχήν παρατηρούμε πως και στα δύο τραγούδια το σημαντικότερο στοιχείο αυτού του είδους είναι η επανάληψη. Οι επαναλήψεις χρησιμοποιούνται σε ίδια ή διαφορετικά κατά το θέμα σημεία τους. Όπως στο πομάκικο που στην αρχή επαναλαμβάνεται δυο φορές ο στίχος 1 «*Τρία αδέρφια τοίχο γεφυριού χτίζανε*» ενώ στο ελληνικό στα λόγια του πρωτομάστορα και του πουλιού (μαγικό στοιχείο) στίχοι 16-17 και 19-20 «*Αργά ντυθεί, αργά αλλαχτεί, αργά να πάει το γιόμα, αργά να πάει να διαβεί της Άρτας το γιοφύρι.....Γοργά ντύσου, γοργά άλλαξε, γοργά να πας το γιόμα, γοργά να πας και να διαβείς της Άρτας το γιοφύρι*»

Η επόμενη επανάληψη που εντοπίζεται για μεν το πομάκικο τραγούδι στη σκηνή της θυσίας όπου επαναλαμβάνονται οι λέξεις: Στίχοι 30-31 «*ξύλο για ξύλο και πέτρα-πέτρα*». για δε το ελληνικό στα λόγια της λυγερής: Στίχοι 29 και 31 «*εγώ να μπω, εγώ να βγω, το δαχτυλίδι να 'βρω.....τράβα καλέ μ' τον άλυσσο, τράβα την αλυσίδα*»

Το επόμενο κοινό σημείο όπου συναντάμε το μοτίβο της επανάληψης και για τα δύο τραγούδια είναι στην κατάρα και την άρση της (στο ελληνικό) και στην παράκληση και την παρηγορία της κόρης (στο πομάκικο). Στην ελληνική εκδοχή: «*Ως τρέμει το καρύφυλλο, να τρέμει το γιοφύρι κι ως πέφτουν τα δεντρόφυλλα, να πέφτουν οι διαβάτες..... Αν τρέμουν τ' άγρια βουνά, να τρέμει το γιοφύρι κι αν πέφτουν τ' άγρια πουλιά, να πέφτουν οι διαβάτες*» ενώ στην πομάκικη: «*Έχω παιδί, μου είναι ξεσκέπαστο, μου είναι ξεσκέπαστο και ξεφασκιωμένοΈχεις μάνα, θα σου το σκεπάσει θα το σκεπάσει και θα το φασκιώσει.*»

Μία ακόμη επανάληψη στο πομάκικο τραγούδι έχει να κάνει με τα λόγια του μικρού αδερφού και το χαιρετισμό της Γιουρκέ στα αδέρφια (στερεοτυπικές εκφράσεις): Στίχοι 7 και 19 «*Αδέρφια, βρε αδέρφια, τρία αδέρφια.....Αδέρφια, αδέρφια, τρία αδέρφια*»

Η επανάληψη δηλαδή χρησιμοποιείται συνήθως στα σημεία εκείνα και των δυο τραγουδιών όπου ο λαϊκός ποιητής επιδιώκει την δυνατώτερη συγκίνηση όπως είναι η σκηνή της θυσίας, η κατάρα και η αγωνία για την τύχη του μικρού παιδιού, η προσπάθεια αναβολής⁷.

Στο ελληνικό τραγούδι υπάρχει επαναλαμβανόμενη παρουσία των πουλιών (δισ), τα οποία παρεμβαίνουν στην εξέλιξη της υπόθεσης. Η μαγική και εξωπραγματική διάσταση δεν αντιπροσωπεύεται στο πομάκικο τραγούδι (ίσως μόνο στο γκρέμισμα του γεφυριού χωρίς αιτία). Η παρέμβαση των πουλιών δεν χρειάζεται καθώς την απόφαση για τον εντοιχισμό της γυναίκας την παίρνουν τα τρία αδέρφια και έτσι η υπόθεση εξελίσσεται.

Τα πρόσωπα των δύο παραλογών

Περνώντας σε μια άλλη ενότητα συγκρίσιμων δεδομένων μεταξύ των δυο τραγουδιών αυτή των ηρώων τους η πρώτη διαπίστωση είναι ότι έχουμε και στις δυο περιπτώσεις περίπου τα ίδια πρόσωπα, αν και ο ρόλος τους είναι συχνά διαφορετικός.

Γενική διαπίστωση είναι ότι τα πρόσωπα στο πομάκικο τραγούδι κινούνται σε πιο γήινες διαστάσεις από το ελληνικό.

Τα πρώτα πρόσωπα που παρουσιάζονται από την αρχή και των δυο τραγουδιών είναι οι τεχνίτες που χτίζουν το γεφύρι. Στην ελληνική εκδοχή ήταν εργάτες και βοηθοί (μαθητάδες) στην πομάκικη αδέρφια. Στη μία η σχέση είναι επαγγελματική στην άλλη συγγενική. Εδώ, η εφαρμογή της πυθαγόρειας αριθμοσοφίας μπορεί να ανοίξει περισσότερο την πόρτα της κατανόησής μας. Όλοι μαζί γίνονται $1+45+60=106=1+0+6=7$. Το 7 είναι ο αριθμός των πλανητικών οικοδόμων, όπως και άλλες παραδόσεις το υποδηλώνουν. Ο αριθμός των Μαστόρων, το $45=4+5=9=3 \times 3$ είναι αριθμός της πνευματικής ολοκληρίας, ενώ ο αριθμός των Μαθητάδων, το $60=6+0=6=3+3$ υποδηλώνει τον ανταγωνισμό πνεύματος - ύλης. Το ίδιο πιθανόν δηλώνει και ο αριθμός των αδερφών μαστόρων (3) στην πομάκικη εκδοχή⁸.

⁷ Καψωμένος, Ε. (1990). *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*, Νέα έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Αθήνα (α' έκδ. Αρσενίδης, 1990. Εκδόσεις Πατάκη, 1996, γ' έκδ. 2008).

⁸ Αποστολάκης, Γ. Μ. (1929). *Τα δημοτικά τραγούδια.*, Αθήνα: του ίδιου, 23. Ο νόμος των τριών είναι η εμφάνιση χαρακτήρων σε αριθμό ίσο ή πολλαπλάσιο του αριθμού τρία, νόμος πανταχού παρών στη δημοτική ποίηση.

Και στα δύο τραγούδια ενώ τη μέρα όλα φαίνονται καλά, υπάρχουν οι εργάτες, υπάρχουν τα δομικά υλικά, οι λίθοι παίρνουν τη θέση τους ο ένας πάνω στον άλλον, ο ένας δίπλα στον άλλον και το κτίσμα αυξάνεται και η μορφή του διαμορφώνεται. Τη νύχτα, στην περίοδο που ανήκει στο υποσυνείδητο και ζει η θηλυκή όψη του εαυτού μας, οι δομικοί λίθοι χαλαρώνουν, ξεφεύγουν από τη θέση τους, σιγά-σιγά το κτίσμα αποδομείται και καταρρέει. Για να στεριώσει το γεφύρι, παιδί μέχρι τότε της Σοφίας, χρειάζεται να «στοιχειωθεί» και με την Αγάπη. Η στοιχείωση δεν μπορεί να γίνει μόνο με γυναίκα και μάλιστα του πρωτομάστορα η όμορφη γυναίκα, του μικρού αδερφού η όμορφη και νέα νύμφη Γιουρκέ. Απορρίπτονται όλες οι άλλες λύσεις ως ξένες από συναισθηματικούς δεσμούς με τους μαστόρους και τους χωριανούς, επομένως αδιάφορες προς το «γεφύρι». Το ζεύγος μυαλού και καρδιάς είναι αυτό που θα ανεγείρει το γεφύρι, όμορφο και στέρεο. Έτσι και κάθε κτίσμα, χρειάζεται μυαλό και καρδιά, όπως και κάθε παιδί χρειάζεται μάνα και πατέρα για να γεννηθεί. Έτσι, και κάθε προσωπικό μας κτίσμα χρειάζεται τον νου και την καρδιά, τον «εντός μας άντρα» και την εντός μας γυναίκα», το γάμο της σκέψης και του συναισθήματος για να γίνει όμορφο και ισχυρό⁹.

Το επόμενο πρόσωπο που εμφανίζεται είναι στην ελληνική παραλλαγή η λυγερή στην πομάκινη η Γιουρκέ. Η πρώτη είναι η όμορφη γυναίκα του πρωτομάστορα η δεύτερη είναι η όμορφη νέα νύμφη. Στην ελληνική παραλλαγή η σχέση άντρα γυναίκας είναι πιο τυπική στην πομάκινη η γυναίκα είναι πιο εκδηλωτική. Αποκαλεί τον αγαπημένο της «πρώτη μου αγάπη». Η γυναίκα συμβολίζει την Αγάπη, την καρδιά, τη δεκτικότητα και την ευαισθησία. Το εύρημα του δαχτυλιδιού¹⁰ (βέρα του γάμου) που υπάρχει και στις δύο παραλλαγές συμβολίζει το συζυγικό δεσμό και αποτελεί μαζί με τα στέφανα τα ιερά σύμβολα του γάμου¹¹. Χωρίς τα σύμβολα αυτά γάμος δεν υπάρχει. Το δαχτυλίδι, σύμβολο γάμου, ενότητας, πίστης-αγάπης, είναι παραμυθικό στοιχείο χωρίς όμως να έχει μαγική λειτουργία, Γι αυτό και το τέχνασμα είναι πολύ πετυχημένο και οι δύο όμορφες γυναίκες, ως αφωσιωμένες σύζυγοι με προθυμία μπαίνουν στο ποτάμι για να το βρουν, βοηθώντας και επιταχύνοντας την εξέλιξη.

Η λυγερή στην ελληνική παραλλαγή, στην αποκάλυψη της προμελετημένης απάτης, γελασμένη σ' αυτά τα ιερά και τα όσια που πίστεψε για το στέρεο συζυγικό δεσμό, ξεσπά

⁹ Ιωάννου Γ. & Δασκαλόπουλος Ι. Ανακτήθηκε από <http://users.sch.gr/papangel/sch/index.htm>

¹⁰ Σκαρτσής, Σ. Λ. (1986). *Το δημοτικό τραγούδι*, Αθήνα τ. 1^{ος}, εκδ. Πατάκης, 74.

¹¹ Πολίτης, Ν. Γ. (1914). *Δημοτικά τραγούδια, Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού*, Αθήνα εκδ. Ιστορική Έρευνα, σ. ε'.

(στην ελληνική παραλλαγή) σε δίκαιη και αγανακτισμένη κατάρα (άρα=ανάθεμα), ενώ στην πομάκινη εκδηλώνει τα μητρικά της συναισθήματα και την αγωνία για την τύχη του μικρού παιδιού της.

Σύμφωνα με την Ελένη Ψυχογιού: «Στα χέρια των γυναικών, η κατάρα γίνεται παραβατικό -και δεισιδαιμονικά ακαταμάχητο- επικοινωνιακό, δικαϊκό, παιδευτικό και συναισθηματικό εργαλείο μεταφυσικής και συμβολικής εξουσίας, ως μέσο ελέγχου και διαπραγματεύσεως»¹². Η κατάρα και το παράπονο (αγωνία) της Γκιουρκέ δίνονται από τον αφηγητή σε ευθύ λόγο για να τονιστεί ο κεντρικός ρόλος τους στην πλοκή του μύθου. Είναι ταυτόχρονα και συνδρομή στην εσωτερική οικονομία του μύθου¹³, καθώς θα δρομολογήσουν τη λύση, που είναι η τροποποίηση της κατάρας στην ελληνική, η παρηγορία στην πομάκινη εκδοχή.

Το πρόσωπο του πρωτομάστορα και αυτό του μικρού αδερφού (στην πομάκινη εκδοχή) έχει όλα τα στοιχεία της τραγικότητας, γιατί συγκρούεται με υπέρτερες δυνάμεις (Μοίρα) και εμπλέκεται σε τρομερά διλήμματα και αδιέξοδα με επακόλουθο την ψυχική του οδύνη, την ενοχή, τη συντριβή ή τη λύτρωση. Η αγάπη προς τη γυναίκα του λειτουργεί σε ατομικό επίπεδο, η αίσθηση του χρέους σε συλλογικό επίπεδο. Νιώθει βίαιη σύγκρουση των δύο καθηκόντων στο τέλος όμως υποτάσσεται στη Μοίρα του. Το αίσθημα ευθύνης, χρέους, καθήκοντος στο κοινωνικό σύνολο υπερτερεί απέναντι στο προσωπικό-συναισθηματικό συμφέρον. Προσπαθεί όσο περνάει από το χέρι του να αναβάλει ή να ματαιώσει το κακό (της παραγγέλλει να ρθει αργά στο ένα τραγούδι, της κάνει νεύμα με το χέρι και το μάτι στο άλλο).

Η μάνα της νύμφης. Είναι η γιαγιά που θα αναλάβει τη φροντίδα του μικρού παιδιού της νέας νύμφης, στην πομάκινη παραλλαγή.

Το γεφύρι έχει έναν ιδιαίτερο συμβολισμό: συνδέει ή ενώνει δύο «όχθες» υπερβαίνοντας ένα «υδάτινο εμπόδιο», ποτάμι, ρυάκι, θαλάσσιο κανάλι, κ.λπ. Έτσι, διευκολύνει ένα πέρασμα, παρόλο που μέσα σ' αυτήν τη διευκόλυνση κρύβεται και το «ρίσκο» της διάβασης. Κι αυτό γιατί το «γιοφύρι» δεν είναι πάντα άνετο, δηλαδή αρκετά φαρδύ, αλλά τουναντίον μπορεί να είναι στενό, όπως ο κορμός ενός δέντρου, ή όπως εμφανίζεται σε κάποιους άλλους μύθους, μια ακτίνα φωτός ή η ακμή ενός ξίφους. Στη ζωή

¹² Χατζάκης Σ. (2009). Περιοδικό «ΑΩ» τεύχος 44, του Κοινωνικού Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης. Ανακτήθηκε από http://www.onassis.gr/enim_deltio/44_09/event_1.php

¹³ Ιωάννου, Γ. (1996). *Το δημοτικό τραγούδι-παραλογές*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

μας, πολλές φορές βρισκόμαστε μπροστά σε «περάσματα» ανάμεσα σε «όχθες», τα οποία καλούμαστε να τα «διαβούμε» και επομένως να χτίσουμε «γέφυρες», για να περάσουμε απέναντι και να συνεχίσουμε την πορεία μας στη ζωή.

Η Φύση δεν έχει ενεργό ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής και των δύο τραγουδιών. Στην ελληνική εκδοχή εμφανίζονται κάποια στοιχεία της όπως είναι η άσπρη στράτα και τα άγρια βουνά.

Ο χώρος που εξελίσσονται τα δύο τραγούδια στο μεν ελληνικό προσδιορίζεται με ακρίβεια ο γεωγραφημένος χώρος, είναι το Γιοφύρι της Άρτας (όπως μας πληροφορεί ο τίτλος), ενώ στο πομάκικο δεν προσδιορίζεται κατά την αφήγηση.

Ο χρόνος σε γενικές γραμμές είναι αόριστος και στα δύο τραγούδια. Είναι πάντως γραμμικός, εξελίσσεται συνέχεια προς τα εμπρός, χωρίς αναδρομές στο παρελθόν.

Γενικά παρέχεται η δυνατότητα στον αφηγητή να διαμορφώνει όπως αυτός επιθυμεί τη χρονική διάρκεια των περιστατικών που αφηγείται και να μεταβαίνει από το ένα περιστατικό στο επόμενο κατά το δοκούν¹⁴. Αν υπήρχε χρονική οριοθέτηση, πιθανόν θα γνωρίζαμε πολύ περισσότερα στοιχεία για την υπόθεση των δύο τραγουδιών με αποτέλεσμα να χαθεί μεγάλο μέρος από τη μαγεία τους.

Στις παραλλαγές που εξετάστηκαν υπάρχουν βασικές ομοιότητες, αναλογίες αλλά και διαφορές. Οι ομοιότητες αποδεικνύουν πως οι παραλλαγές προήλθαν από την ίδια αρχική παραλογή, η οποία διαδόθηκε όχι μόνο στον ελλαδικό και το μικρασιατικό χώρο, αλλά και στους λαούς της Βαλκανικής. Οι διαφορές είναι, σίγουρα, κύριο γνώρισμα των παραλλαγών, που συχνά, και κατά την άποψη του Κ. Τσαγγαλά, είναι αυτοδύναμες και αυτόνομες σαν διαφορετικά τραγούδια¹⁵.

Βιβλιογραφία

- Αποστολάκης, Γ. (1929). *Τα δημοτικά τραγούδια*. Αθήνα: Α. Μ. Κοντομάρης & Σία.
- Βελουδής, Γ. (1994). *Γραμματολογία. Θεωρία λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Δερμιτζάκης, Μπ. (2000). *Αφηγηματικές τεχνικές, Ελληνική Πεζογραφία και Δραματολογία*. Αθήνα: Gutenbergk Γ. Κ. Δαρδανός. Ανακτήθηκε από

¹⁴ Δερμιτζάκης, Μ. (2000). *Αφηγηματικές τεχνικές, Ελληνική Πεζογραφία και Δραματολογία*. Αθήνα: Gutenberg-Γ. Κ. Δαρδανός, 157,158.

από <http://www.books.gr/SearchTableLookup.aspx?TableId=57&val=3628614>

¹⁵ Τσαγγαλάς Κ.Δ. (1975/6). *Ακριτικά τραγούδια στη Θεσσαλία*. Περιοδικό *Λαογραφία* Λ' σελ.161-234

<http://www.books.gr/SearchTableLookup.aspx?TableId=57&val=3628614>.

Προσπελάστηκε στις 22-12-2012.

Εκδόσεις Σαβάλας. *Σχολικά βοηθήματα*. Αθήνα: Του ιδίου. Ανακτήθηκε από

<http://savalas.gr/pr2/21512.pdf>. Προσπελάστηκε στις 22-12-2012.

Ιωάννου, Γ. (1996). *Το δημοτικό τραγούδι-παραλογές*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Καψωμένος, Ε. (1990). *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*. Νέα έκδοση αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, Αθήνα: (α' έκδ. Αρσενίδης, 1990. Εκδόσεις Πατάκη, 1996, γ' έκδ. 2008).

Μητσάκης, Κ. (1979). *Πομάκιες διασκευές του τραγουδιού για το 'Γεφύρι της Άρτας'. Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου - Πρακτικά, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου*. Θεσσαλονίκη.

Πολίτης, Ν. (1914). *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Αθήνα: Εκάτη.

Χατζάκης, Σ. (2009). Περιοδικό «ΑΩ» τεύχος 44, του Κοινοφελούς Ιδρύματος Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης. Ανακτήθηκε από http://www.onassis.gr/enim_deltio/44_09/event_1.php. Προσπελάστηκε στις 22-12-2012.

Σηφάκης, Μ. Γ. (1998). *Για μια ποιητική του δημοτικού τραγουδιού*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Τσαγγαλάς, Κ. Δ. (1975/6). *Ακριτικά τραγούδια στη Θεσσαλία*. Περιοδικό *Λαογραφία* Λ' σελ. 161-234.

Σκαρτσής, Σ. Λ. (1994). *Το δημοτικό τραγούδι*. Αθήνα: Πατάκη, 3^η Έκδοση.

Φρυδάκη, Ε. (2003). *Η θεωρία της λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*. Αθήνα: Κρητική.

Rousse, W. H. (1904). *Greek Votive Offering*. Cambridge. Conservation website:

<http://www.archive.gr/news.php?readmore=9>